Conference on Social Sciences and Humanities Research (CSSHR)
volume. 3 № 7
CSSHR
EYIB
EDUCATIONAL YIELD INSIGHTS & BREAKTHROUGHS
ISSN: 3060-4648

O‘SIMLIKLARNI PARVARISHLASH VA EKOLOGIK TARBIYA

Turopov Murod Rustamovich

“Surxon davlat qo‘riqxonasi davlat tabiatni muhofaza qilish ilmiy-tadqiqot muassasasi” davlat muassasasi kichik ilmiy xodim

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘simliklarni parvarishlashning ekologik tarbiya tizimidagi ahamiyati, o‘simliklar dunyosini muhofaza qilish, biologik xilmaxillikni saqlash hamda aholida ekologik madaniyatni shakllantirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, o‘simliklarning tabiat muvozanatini ta’minlashdagi o‘rni, ularni asrab-avaylashga qaratilgan amaliy tadbirlar va ekologik ta’limning samarali usullari tahlil qilingan. Ekologik tarbiyani oilada, ta’lim muassasalarida va jamoatchilik o‘rtasida izchil tashkil etish orqali tabiatga mas’uliyatli munosabatni shakllantirish imkoniyatlari asoslab berilgan. Maqolada muhofaza etiladigan tabiiy hududlarda olib boriladigan ilmiy kuzatuvlar va ekologik targ‘ibot ishlarining ahamiyatiga ham e’tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: o‘simliklar dunyosi, ekologik tarbiya, ekologik madaniyat, biologik xilma-xillik, tabiatni muhofaza qilish, o‘simliklarni parvarishlash, tabiiy ekotizim, ekologik ta’lim, yashil hududlar, ekologik mas’uliyat.

Abstract: This article examines the importance of plant care in the system of environmental education, the protection of the plant world, the conservation of biological diversity, and the development of environmental awareness among the population. It also analyzes the role of plants in maintaining ecological balance, practical measures aimed at their protection and preservation, and effective methods of environmental education. The article substantiates the possibilities of fostering a responsible attitude toward nature through the consistent implementation of environmental education in families, educational institutions, and communities. Particular attention is also paid to the importance of scientific observations and environmental awareness activities conducted in protected natural areas.

Keywords: plant life, environmental education, environmental culture, biodiversity, nature conservation, plant care, natural ecosystem, ecological education, green spaces, environmental responsibility.

Аннотация: В данной статье рассматривается значение ухода за растениями в системе экологического воспитания, охраны растительного мира, сохранения биологического разнообразия и формирования экологической культуры населения. Также анализируются роль растений в поддержании природного равновесия, практические мероприятия по их сохранению и

эффективные методы экологического образования. Обосновываются возможности формирования ответственного отношения к природе посредством последовательной организации экологического воспитания в семье, образовательных учреждениях и общественной среде. Особое внимание уделяется значению научных наблюдений и экологической просветительской деятельности, проводимых на особо охраняемых природных территориях.

Ключевые слова: растительный мир, экологическое воспитание, экологическая культура, биологическое разнообразие, охрана природы, уход за растениями, природная экосистема, экологическое образование, зелёные насаждения, экологическая ответственность.

Tabiatni muhofaza qilish, biologik xilma-xillikni saqlash va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish bugungi kunda global ahamiyatga ega bo‘lgan ekologik vazifalardan biridir. Inson hayoti va faoliyati tabiat bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, atrof-muhitning barqarorligi, havo va suv sifatining yaxshilanishi, tuproq unumdorligi hamda ekotizimlarning tabiiy muvozanati ko‘p jihatdan o‘simliklar dunyosining holatiga bog‘liq. Shu sababli o‘simliklarni asrash, ularni to‘g‘ri parvarishlash va tabiiy holda saqlash masalalari ekologik siyosat, ilmiy tadqiqotlar va ta’lim-tarbiya jarayonining muhim yo‘nalishlaridan hisoblanadi.

O‘simliklar tabiatning ajralmas tarkibiy qismi bo‘lib, fotosintez jarayoni orqali organik moddalar hosil qiladi, atmosferadagi karbonat angidrid miqdorining tartibga solinishida ishtirok etadi va ko‘plab tirik organizmlar uchun yashash muhiti hamda oziqa manbai bo‘lib xizmat qiladi. O‘simlik qoplami tuproqning eroziyaga uchrashini kamaytirish, namlikni saqlash, mikroiqlimni shakllantirish va ekologik barqarorlikni ta’minlashda ham muhim o‘rin tutadi. O‘simlik turlarining kamayishi yoki tabiiy yashash muhitlarining buzilishi esa butun ekotizimga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

O‘zbekiston Respublikasida ekologik ta’lim va tarbiyani rivojlantirish masalasiga alohida e’tibor qaratilgan. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 27-maydagi 434-son qarori bilan tasdiqlangan Ekologik ta’limni rivojlantirish konsepsiyasida yosh avlodda ekologik bilim, ong va madaniyatni shakllantirish, ekologik ta’limni uzluksiz tashkil etish hamda tabiatni muhofaza qilishga qaratilgan bilim va ko‘nikmalarni rivojlantirish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan. Ushbu yondashuv o‘simliklarni parvarishlash va ekologik tarbiya masalalarining dolzarbligini yanada oshiradi.

O‘simliklarni parvarishlash faqat ularni sug‘orish, o‘g‘itlash yoki tashqi ko‘rinishini yaxshilash bilan cheklanmaydi. Mazkur jarayon o‘simlikning biologik xususiyatlarini hisobga olish, uning tabiiy ehtiyojlarini o‘rganish, yashash sharoitlarini yaxshilash va o‘sish jarayoniga salbiy ta’sir ko‘rsatuvchi omillarni kamaytirishni ham qamrab oladi. Har bir o‘simlik turi muayyan tuproq, namlik, yorug‘lik va harorat sharoitlariga moslashgan. Shu bois o‘simliklarni parvarishlashda ularning ekologik talablarini hisobga olish zarur.

Madaniy o‘simliklar va ko‘kalamzorlashtirish uchun ekilgan daraxt hamda butalarni parvarishlashda sug‘orish me’yorlariga rioya qilish, tuproqning holatini kuzatish, kasallik va zararkunandalarning oldini olish, o‘simliklarning rivojlanish bosqichlarini hisobga olish muhimdir. Suvdan ortiqcha foydalanish, tuproqning

sho‘rlanishi, kimyoviy vositalarni me’yoridan tashqari qo‘llash va mahalliy sharoitga mos kelmaydigan turlarni ekish ekologik muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Shuning uchun parvarishlash ishlari ilmiy asoslangan va tabiatga ehtiyotkor munosabatga tayangan holda amalga oshirilishi lozim.

Tabiiy ekotizimlarda esa o‘simliklarni parvarishlash tushunchasiga alohida yondashish kerak. Muhofaza etiladigan tabiiy hududlarda o‘simliklar jamoalarining tabiiy rivojlanish jarayoniga imkon qadar kam aralashish, ularning holatini muntazam kuzatish, noyob va endemik turlarni muhofaza qilish hamda tabiiy yashash muhitlarini saqlash ustuvor hisoblanadi. Bunday hududlarda o‘simliklarni ko‘chirib o‘tkazish, sug‘orish yoki boshqa parvarishlash tadbirlari faqat tegishli ilmiy asos va belgilangan muhofaza tartiblariga muvofiq amalga oshirilishi kerak.

Ekologik tarbiya insonda tabiatga nisbatan ongli, mas’uliyatli va ehtiyotkor munosabatni shakllantirishga qaratilgan uzluksiz jarayondir. Uning asosiy maqsadi insonning ekologik bilimlarini amaliy xatti-harakatlar bilan uyg‘unlashtirish, tabiiy boyliklarni asrash zarurligini anglashga yordam berish va atrof-muhitga salbiy ta’sirni kamaytirishga yo‘naltirilgan odatlarni rivojlantirishdan iborat.

Ekologik tarbiya samaradorligi faqat nazariy ma’lumot berish bilan emas, balki insonning kundalik faoliyatida tabiatga qanday munosabatda bo‘lishi bilan ham belgilanadi. Masalan, ko‘chatlarni ehtiyotkorlik bilan ekish, o‘simliklarga zarar yetkazmaslik, suvni tejash, chiqindilarni belgilangan joylarga tashlash, yashil hududlarni toza saqlash va noyob o‘simliklarni uzmaslik kabi xatti-harakatlar ekologik madaniyatning amaliy ko‘rinishlaridir.

Ekologik tarbiya jarayonida o‘simliklarning inson hayotidagi o‘rni bilan bir qatorda ularning mustaqil ekologik qiymatini ham tushuntirish muhim. O‘simliklar faqat inson ehtiyojlarini qondiruvchi resurs emas, balki murakkab tabiiy tizimlarning tarkibiy qismi hisoblanadi. Har bir turning o‘ziga xos ekologik vazifasi mavjud bo‘lib, ayrim o‘simliklar hasharotlar uchun oziqa manbai, boshqalari esa qushlar va boshqa hayvonlar uchun yashash muhiti yaratadi. Shu sababli o‘simliklarni muhofaza qilish butun biologik xilma-xillikni saqlash bilan chambarchas bog‘liq.

Ekologik madaniyatni rivojlantirishda amaliy faoliyatning ahamiyati katta. Inson o‘simlikning urug‘dan unib chiqishi, o‘sishi, gullashi va meva berishini kuzatish orqali tabiatdagi o‘zaro bog‘liqliklarni yaxshiroq anglaydi. Bunday kuzatuvlar o‘simliklar hayotining suv, yorug‘lik, harorat va tuproq sharoitlariga bog‘liqligini tushunishga yordam beradi.

Ta’lim muassasalarida ko‘chat ekish, gul va manzarali o‘simliklarni parvarishlash, urug‘larning unishini kuzatish, o‘simliklar kundaligini yuritish va tabiat burchaklarini tashkil etish kabi tadbirlar ekologik tarbiyaning amaliy shakllari bo‘lib xizmat qiladi. Mazkur faoliyatlar orqali bolalar va yoshlar kuzatish, taqqoslash, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash hamda tabiat hodisalari haqida xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantiradilar.

O‘simliklarni parvarishlashda ekologik xavfsiz usullardan foydalanish ham alohida ahamiyatga ega. Jumladan, suvni tejab sug‘orish, tuproq unumdorligini saqlash, organik chiqindilarni tegishli sharoitda kompostga aylantirish, mahalliy sharoitga mos o‘simlik turlarini tanlash va kimyoviy vositalardan oqilona foydalanish

ekologik mas’uliyatni kuchaytiradi. Bunda har bir tadbirning mahalliy iqlim, tuproq va biologik sharoitlarga mosligi hisobga olinishi lozim.

Ekologik tarbiya oilada ham izchil davom ettirilishi kerak. Ota-onalarning uy o‘simliklarini parvarishlashi, farzandlari bilan tabiat qo‘ynida kuzatuvlar olib borishi, daraxt va butalarni asrashning ahamiyatini tushuntirishi bolalarda tabiatga nisbatan ijobiy munosabat shakllanishiga yordam beradi. Oila, ta’lim muassasasi va jamoatchilik hamkorligi ekologik bilimlarning barqaror odatlarga aylanishini ta’minlaydi.

Davlat qo‘riqxonalari va boshqa muhofaza etiladigan tabiiy hududlar biologik xilma-xillikni saqlash, noyob turlarni o‘rganish, tabiiy jarayonlarni kuzatish hamda ekologik bilimlarni keng targ‘ib qilishda muhim ahamiyatga ega. Bunday hududlarda olib boriladigan ilmiy-tadqiqot ishlari o‘simlik turlarining tarqalishi, populyatsiyalar holati, mavsumiy rivojlanish xususiyatlari va tabiiy omillarning o‘simliklar dunyosiga ta’sirini aniqlash imkonini beradi.

Surxon davlat qo‘riqxonasi kabi muhofaza etiladigan hududlar faoliyatida o‘simliklar dunyosini o‘rganish va tabiiy yashash muhitlarini saqlash masalalari ekologik barqarorlikni ta’minlash bilan bevosita bog‘liqdir. Mazkur yo‘nalishdagi ilmiy kuzatuvlar natijalari tabiatni muhofaza qilish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish, ekologik xavflarni aniqlash va biologik xilma-xillikni saqlash tadbirlarini takomillashtirish uchun ilmiy asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Ekologik targ‘ibot ishlarida qo‘riqxonalarning ahamiyatini tushuntirish, o‘simliklarning tabiiy muhitdagi vazifalarini yoritish, noyob turlarni muhofaza qilish zarurligini targ‘ib etish va aholining tabiatni asrashga doir bilimlarini oshirish muhimdir. Bunda ekologik ekskursiyalar, ilmiy-ommabop ma’ruzalar, fotosuratlar va kuzatuv materiallari, ta’limiy uchrashuvlar hamda ommaviy axborot vositalari orqali targ‘ibot olib borish samarali usullar hisoblanadi. Bunday tadbirlar muhofaza rejimiga qat’iy rioya qilgan holda tashkil etilishi zarur.

Shuningdek, o‘simliklar dunyosini saqlashda mahalliy aholi bilan hamkorlik qilish, noqonuniy ravishda o‘simliklarni yig‘ish va tabiiy yashash muhitlarini buzishning salbiy oqibatlarini tushuntirish, tabiatdan foydalanish madaniyatini oshirish muhim vazifalardan biridir. Ekologik muammolarni bartaraf etish faqat davlat idoralari yoki ilmiy muassasalarning emas, balki butun jamiyatning umumiy mas’uliyati hisoblanadi.

O‘simliklarni parvarishlash va ekologik tarbiya samaradorligini oshirish uchun, avvalo, ekologik bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtirish lozim. Ta’lim jarayonida o‘simliklarning biologik xususiyatlari, tabiiy muhitdagi vazifalari va ularni muhofaza qilish usullarini o‘rganishga yo‘naltirilgan mashg‘ulotlar muntazam tashkil etilishi kerak. Bunday yondashuv nazariy bilimlarning amaliy ko‘nikmalarga aylanishiga xizmat qiladi.

Ikkinchidan, ekologik tarbiya jarayonida kuzatish va tajribaga asoslangan metodlardan keng foydalanish maqsadga muvofiq. Masalan, turli sharoitlarda urug‘larning unishini kuzatish, o‘simliklarning o‘sish dinamikasini qayd etish, suv sarfini taqqoslash va mahalliy o‘simlik turlarining ekologik xususiyatlarini o‘rganish orqali tabiat hodisalariga ilmiy yondashuv shakllantiriladi.

Uchinchidan, ekologik tarbiyada zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish zarur. O‘simliklar haqidagi elektron ma’lumotlar, raqamli xaritalar, fotosuratlar, videomateriallar va elektron kuzatuv kundaliklari ekologik bilimlarni tushunarli va qiziqarli shaklda yetkazishga yordam beradi. Shu bilan birga, raqamli vositalar tabiatdagi bevosita kuzatuv va amaliy faoliyatning o‘rnini to‘liq egallamasligi kerak.

To‘rtinchidan, ekologik tarbiya natijalarini baholashda shaxsning bilim darajasi bilan birga amaliy xatti-harakatlariga ham e’tibor qaratish lozim. O‘simliklarga ehtiyotkor munosabat, suvni tejash, yashil hududlarni toza saqlash, tabiatga zarar yetkazuvchi xatti-harakatlardan tiyilish va ekologik tadbirlarda faol ishtirok etish ekologik madaniyatning muhim ko‘rsatkichlari hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, o‘simliklarni parvarishlash va ekologik tarbiya bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan yo‘nalishlardir. O‘simliklar dunyosini asrash, tabiiy yashash muhitlarini muhofaza qilish va biologik xilma-xillikni saqlash ekologik barqarorlikning muhim shartlaridan hisoblanadi. O‘simliklarni to‘g‘ri parvarishlashga oid bilimlarni amaliy ko‘nikmalar bilan uyg‘unlashtirish esa insonda tabiatga nisbatan mas’uliyatli munosabatni shakllantiradi.

Ekologik tarbiyani samarali tashkil etish uchun oilada, ta’lim muassasalarida, ilmiy-tadqiqot tashkilotlarida va jamoatchilik o‘rtasida izchil hamkorlikni rivojlantirish zarur. Ayniqsa, davlat qo‘riqxonalari va boshqa muhofaza etiladigan tabiiy hududlarda olib boriladigan ilmiy kuzatuvlar, ekologik targ‘ibot va biologik xilma-xillikni saqlashga qaratilgan tadbirlar jamiyatning ekologik savodxonligini oshirishda muhim o‘rin tutadi.

Shu nuqtayi nazardan, o‘simliklarni parvarishlashga oid ekologik bilimlarni keng targ‘ib qilish, tabiatni muhofaza qilishga yo‘naltirilgan amaliy tadbirlarni takomillashtirish va ekologik madaniyatni kundalik hayot me’yoriga aylantirish dolzarb vazifalardan biridir. Tabiatga ongli va mas’uliyatli munosabatni shakllantirish orqali kelajak avlodlar uchun sog‘lom atrof-muhitni saqlashga munosib hissa qo‘shish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 27-maydagi 434-son qarori. O‘zbekiston Respublikasida Ekologik ta’limni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida. https://lex.uz/docs/-4354743

2. O‘zbekiston Respublikasining “Tabiatni muhofaza qilish to‘g‘risida”gi Qonuni. 1992-yil 9-dekabr, 754-XII-son.

3. O‘zbekiston Respublikasining “O‘simlik dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to‘g‘risida”gi Qonuni. 2016-yil 21-sentabr, O‘RQ-409-son.

4. Odum, E. P., Barrett, G. W. Fundamentals of Ecology. 5th edition. Thomson Brooks/Cole, 2005.

5. Rickinson, M. et al. A Review of Research on Outdoor Learning. National Foundation for Educational Research, 2004.

6. UNESCO. Education for Sustainable Development: A Roadmap. Paris: UNESCO, 2020. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374802